

Лілія Гребінь
Лилия Гребинь
Lilia Grebin

канд. пед. наук, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ РОБІТНИКІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ СИРОТАМИ, ТА ДІТЬМИ, ЩО ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. Загально відомим є той факт, що за останні роки зросла роль діяльності соціальних робітників. Значний контингент осіб, які потребують допомоги – це діти, котрі, опинились у скрутній життєвій ситуації. Вагому частину таких дітей складають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування – вихованці дитячих будинків, притулків та інших закладів інтернатного типу. Дослідження проблеми підготовки майбутніх соціальних робітників до роботи з означеними дітьми набуває пріоритетного значення. За даними Державного комітету статистики, загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновленні, станом на грудень 2010 року, складає 29958 осіб [7].

Аналіз актуальних досліджень. Проблема соціальної роботи з різними категоріями дітей та молоді є предметом вивчення багатьох сучасних науковців. Зокрема, питанню особливості соціальної роботи з дітьми, позбавлених батьківського піклування, присвячені праці Артюшкіної Л.М., Капської А.Й., Краснова Н.П., Полянничко А.О., Харченко С.Я., Холостова О.І. Особливості виховання дітей в умовах дитячого будинку вивчали Я. Гошовський, Л. Дробот, Б. Кобзар, В. Яковенко.

Метою статті є висвітлення особливостей соціальної та культурологічної підготовки спеціалістів для роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; системи знань та умінь, якими має оволодіти соціальний робітник для ефективної співпраці з дітьми вихованцями дитячих будинків.

Виклад основного матеріалу. Для неповнолітніх особливо важливу роль відіграє референтна група, тобто їхнє найближче оточення. У більшості випадків – це сім'я. Поширеними є випадки, коли діти покидають родину через фізичне, психічне, сексуальне насилля, через злидні та незабезпеченість сім'ї. Такі діти стають безпритульними, ночують у підвалах, незаселених будинках, на вокзалах. Засоби для життя здобувають жебракуванням, проституцією, дрібними крадіжками і участю у злочинній діяльності дорослих.

Робота з такою категорією дітей полягає в доставці у притулки і центри для реабілітації неповнолітніх, у лікуванні й оздоровленні, у соціально-психологічній реабілітації, у педагогічній корекції, відновленні (якщо це доцільно і відповідає інтересам дитини) сімейних зв'язків. Та в більшості випадків батьків позбавляють опіки над дитиною. У такому разі, таку дитину передають у опікунську сім'ю або дитячий будинок.

На думку дослідників, соціально-педагогічна робота з неповнолітніми носить специфічний характер, що проявляється у процесі перших контактів соціального педагога з новоприбулими до дитячого будинку дітьми [1, 37–39]. Діти перебувають у пригніченому стані, зумовленому різкою зміною звичного способу життя, переживаннями, пов'язаними з вирішенням їхньої долі у різних інстанціях, розривом колишніх міжособистісних зв'язків. Психотравмуюче значення має невизначеність становища, побоювання, тривога щодо умов перебування в новій установі. Значна частина дітей, які потрапляють до дитячого будинку, мають відхилення у розвитку особистості, стані здоров'я, зриви у поведінці.

Враховуючи зазначене вище, соціальний робітник повинен:

- знати історію особистих справ дитини;
- обговорювати минуле сімейного життя дитини (якщо в неї є така потреба);
- знати деталі стосунків дитини з родичами (бабусями, дідусями, тітками, дядьками, старшими братами, сестрами);

- займатися пошуком нової родини;
- сприймати дитину такою, як вона є (проте необхідно акцентувати її увагу на позитивних рисах характеру, сприяти розвитку індивідуальних здібностей);
- залучати дітей до участі в різноманітних заходах, однак з урахуванням різнотипних ролей дитини, не обмежуючись тим, що добре виходить (танці, участь у театральних постановках, декламування віршів, режисерування). Дуже важливо допомогти дитині перебувати в ситуації успіху, граючи різні соціальні ролі;
- довіряти дітям, вірити в їхні можливості, розвивати здібності і таланти дитини, формувати адекватну самооцінку;
- обговорювати з кожною дитиною її майбутнє «доросле» життя, коригувати його негативне прогнозування, будувати плани на майбутнє;
- виховувати в дітей, позбавлених батьківського піклування, впевненість у своїх силах, у здатності реалізувати свої мрії, стати повноцінною особистістю.

Для досягнення позитивних змін у поведінці і діяльності неповнолітніх, профілактична та корекційна робота соціального робітника у дитячому будинку здійснюється за такою соціально-педагогічною технологією:

1. всебічна діагностика особистості вихованця (характер, стосунки з референтною групою, причини негативної поведінки і проблеми);
2. формування мети та визначення завдань корекційної та профілактичної роботи;
3. вибір шляхів корекції та профілактики;
4. визначення змісту роботи з неповнолітнім застосовуючи готові або власні технології;
5. вибір ефективних засобів, прийомів і методів для роботи;
6. визначення форм соціально-педагогічної діяльності з неповнолітніми;

7. корекційна та профілактична робота;
8. оцінка результатів проведеної роботи. При незадовільному результаті слід повернутись до завдання, переглянути його, внести необхідні зміни і пройти наступні кроки знову.

Аналізуючи поведінку та вчинки дитини, її взаємини з навколишнім світом, особливу увагу варто звернути на її мотиви, зовнішні обставини та стан. Це дозволить встановити, що замкнутість, пасивність, байдужість можуть бути наслідком пригнічення особистості. Злісні порушення дисципліни, а часом просто хуліганські вчинки, свідчать про психологічну травму, про зовнішню жорстокість дитини. Аналіз ряду вчинків виявляє егоїзм, нездатність співчувати, крайній індивідуалізм.

Діти, чиїх батьків з різних причин позбавили батьківських прав, матимуть проблеми з психікою та здоров'ям; це будуть діти, які не отримали материнської любові і не зазнали душевного тепла. Це діти, яким довелося зазнати багато горя і несправедливості у своєму житті, а іноді вже й зневірилися і втратили будь-яку надію. Соціальний робітник повинен навчити цих дітей позитивно сприймати життя, вірити в добро, любов, власні сили, допомогти їм знайти своє місце у цьому складному світі і реалізувати свої можливості.

Отже, у роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, соціальний робітник повинен виконувати певні професійні функції. Дослідженням проблеми займалися Артюшкіна Л.М. та Полянничко А.О., які виділили дві основні професійні функції соціального робітника:

- соціально-терапевтичну – спрямована на своєчасне подолання кризових ситуацій та проблем неповнолітніх на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, до оточуючих та навколишнього середовища;
- охоронно-захисну – спрямована на реалізацію соціально-правового захисту дітей. Для цього соціальний робітник повинен добре орієнтуватися у правовому механізмі захисту дітей [2, 3–4].

На нашу думку, до переліку функцій слід додати організаційно-

посередницьку. Вона забезпечує налагодження взаємодії соціального робітника з дитиною, її родичами, державними та недержавними організаціями, до компетенції яких входить вирішення проблем дітей, які залишилися без піклування батьків. Для реалізації організаційно-посередницької функції важливо, щоб соціальний робітник розвивав власні комунікативні здібності, добре володів технікою міжособистісного спілкування. Поєднання всіх трьох функцій забезпечить більш продуктивну роботу соціального робітника з дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Реалізація професійних функцій дозволяє вирішувати безліч складних завдань. При цьому соціальний робітник має володіти відповідними вміннями. Науковці висувають свої припущення переліку наступних умінь. У навчальному посібнику «Соціальна робота» (за редакцією А.Й. Капської) для реалізації професійних функцій соціальний працівник повинен володіти такими вміннями:

- аналізувати основні закономірності, тенденції розвитку і вирішення соціальних проблем на основі соціологічних та емпіричних даних;
- визначати соціальну проблему, яка є об'єктом дослідження;
- обробляти та аналізувати емпіричні дані;
- розробляти і впроваджувати програми соціальної роботи;
- застосовувати відповідні технології професійного втручання;
- забезпечувати соціальний захист та представництво інтересів клієнта;
- розробляти, адаптувати і впроваджувати інноваційні технології соціальної роботи;
- організовувати і проводити навчальні семінари та пошукову роботу;
- організовувати і проводити заходи соціальної попереджувально-профілактичної роботи;
- розробляти і впроваджувати соціальну рекламу;
- впроваджувати інформаційно-просвітницькі програми;

- організовувати медичну, психолого-педагогічну, юридичну та соціальну допомогу вразливим верствам населення;
- розробляти і впроваджувати соціально-реабілітаційні програми;
- сприяти організації діяльності груп самопомоги;
- підтримувати діяльність громадських організацій соціальної сфери [3, 43–45].

Із наведених вище умінь можна зробити висновок, що психолого-педагогічна компетентність в особистісно-середовищному контексті соціального робітника складає базову основу його функціональної грамотності, підготовленості [5, 29].

Підготовка студентів до роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування, має здійснюватись у вигляді лекційних, лабораторно-практичних занять та самостійної роботи студентів. Лекційний матеріал повинен бути доповнений реальними прикладами і ситуаціями з життя, задля кращого засвоєння матеріалу. Продуктивнішим є проведення лабораторно-практичних занять не лише аудиторно і позааудиторно – з відвідуванням дитячих будинків, соціальних інститутів, до компетенції яких належить вирішення проблем означеної категорії дітей, сімей, які будуть позбавлені батьківських прав. Навчання має супроводжуватись активними методами і прийомами: соціально-педагогічними тренінгами, рольовим моделюванням ситуації, сюжетно-рольовими іграми, психологічними вправами тощо.

На нашу думку, навчання студентів спеціальності «Соціальна робота» повинне здійснюватись у такій послідовності:

- сформувати уявлення студентів про процес позбавлення батьківських прав на дитину, історичні аспекти його виникнення;
- ознайомити з особливостями психічного стану дитини, яка позбавлена батьківського піклування; системою методів психоаналізу, психодіагностики, та психокорекції для формування у дитини адекватної самооцінки й світосприйняття;
- розглянути нормативно-правову базу соціального захисту означеної

категорії дітей;

- розкрити мету, принципи, зміст і методику соціально-педагогічної роботи з дітьми, що опинились в кризовій ситуації;
- сформуванню уявлення студентів про соціальні інститути, які опікуються дітьми, що залишились без батьківського піклування;
- вивчити зарубіжний досвід, з метою порівняльного аналізу та запозичення кращих надбань роботи з дітьми, які опинились у важкій життєвій ситуації;
- розкрити або виховати необхідні особистісні якості студента – майбутнього соціального педагога.

На нашу думку, варто звернути увагу на культурологічну підготовку студентів. Соціальна робота як наука тісно взаємодіє з культурологією, оскільки має схожий з нею об'єкт дослідження – соціальні відносини, взаємодію людей, їхні взаємини, естетичні потреби, смаки та оцінки.

Культурологічне виховання соціального працівника, як вважає О.І. Холостова, здійснюють усі навчальні дисципліни: педагогіка, соціальна педагогіка, філософія, психологія. Вони формують світогляд, підвищують загальну професійну культуру студента, розвивають раціонально-логічну форму пізнання [6, 19]. Існує інша форма пізнання соціальної роботи – емоційно-образна. Природно, що пізнання людського досвіду в цих двох формах не може бути однаковим. На нашу думку, в підготовці соціальних працівників в деякій мірі важливі обидві форми. Практична робота з дитиною, що опинилася в складній життєвій ситуації, вимагає відчуття її переживань. Ми вважаємо, що знань, які формуються раціонально-логічним пізнанням, для соціального працівника недостатньо. Потрібне особистісне переживання як власний досвід, як емоційна цінність, що глибше і міцніше включається у формування особистості соціального працівника. Кожен з цих двох напрямів формує особистість. Один – раціонально-науковим шляхом, другий – емоційно-образним, тобто художнім. Тільки гармонія цих двох шляхів пізнання може сформувати справжній людський розум і розвинене

почуття. При культурологічній підготовці студентів важливо уникати академізації навчального процесу. Потрібно практикувати і активні методи роботи – рольові та ділові ігри, аналіз та моделювання ситуації з дітьми, проведення позааудиторних занять (зокрема на природі). Культурологічна підготовка може реалізуватися у процесі всіх видів навчальної практики, волонтерської співпраці у соціальних закладах, участі студентів у різноманітних соціальних акціях тощо.

Висновки. Для ефективної підготовки майбутніх соціальних робітників до роботи з дітьми, які залишилися без батьківського піклування потрібно урізноманітнити навчання активною практикою. Адже високий рівень теоретичних знань без уміння застосувати їх у потрібній ситуації нічого не вартий. Особливу увагу слід звернути на особистісні якості майбутнього соціального робітника. Його робота буде спрямована на дітей, які опинились у кризових ситуаціях, і тут буде важливо віднайти правильний підхід і побудувати довірливі стосунки. Соціальний робітник несе максимальну відповідальність за дитину – від нього, зокрема, залежить її «доросле» майбутнє.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вирішення потребують такі питання, як психологічні особливості дітей, позбавлених батьківського піклування; місце протиправної поведінки в означеній категорії дітей та її першопричини; роль референтної групи у житті неповнолітніх; особливості роботи соціального працівника в закладах соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Соціально-правові основи діяльності психологічної служби в системі освіти: Навчально-методичний посібник. І.В. Козубовська, В.В. Сагарда, О.В. Дорогіна та ін. / За ред. І.В. Козубовської, В.В. Сагарди. – Ужгород, 2000. – С. 37–39.

2. Артюшкіна Л.М., Полянничко А.О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. – Суми, 2001 – С. 3–4.
3. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник/ За ред. проф. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – С. 43 –45.
4. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 28–29.
5. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціально-педагогічні технології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 29.
6. Холостова Е.И. Место социальной работы в системе наук. – М., 1995. – С. 19.
7. <http://www.ditu.gov.ua/statistics/10200>